

“Mi ostajemo tu”: mladi, antinacionalizam i sjećanje u Tuzli

MILA DRAGOJEVIĆ

Sewanee: University of South, SAD

VALENTINA OTMAČIĆ

Centar za studije mira i konflikata, Sveučilište u Rijeci

Kroz prizmu aktivizma mladih u Tuzli, bosanskohercegovačkom gradu koji je poseban po kontinuiranom zajedničkom životu Bošnjaka, Hrvata i Srba tijekom i nakon rata 1992 — 1995, autorice postavljaju sljedeća pitanja: Koje su glavne karakteristike lokalnih politika sjećanja u Tuzli? Kako se one razlikuju od dominantnih politika sjećanja u Bosni i Hercegovini? Koje su ključne perspektive mladih u Tuzli — onih rođenih nakon rata, a osobito mladih aktivista — o ratnoj prošlosti i načinima na koje različiti akteri sjećanja tu prošlost integriraju u njihovu sadašnjost i budućnost? Na temelju intervjua s devetoro mladih aktivistica i aktivista te sudioničkog promatranja obilježavanja 30. godišnjice masakra na Kapiji, autorice zaključuju da perspektive mladih u Tuzli nisu samo antinacionalističke, nego uključuju i lokalno i regionalno povezivanje s mladim aktivistima drugih nacionalnosti. Pritom je fokus na zajedničkim hitnim pitanjima, poput vladavine prava, demokratskog upravljanja, rodne ravnopravnosti i zaštite okoliša.

KLJUČNE RIJEČI: aktivizam mladih, politike sjećanja, civilno društvo, Bosna i Hercegovina, Tuzla

/

U ovom istraživanju nastojimo utvrditi veze između lokalnih komemorativnih praksi i političkog aktivizma mladih u razdoblju nakon političkog nasilja u Bosni i Hercegovini 1992. — 1995. Spomenute veze odlučile smo

izučavati u Tuzli, gradu koji je poseban po tome što su u njemu Bošnjaci, Hrvati i Srbi nastavili živjeti zajedno tijekom i nakon rata, dok je u ostatku Bosne i Hercegovine došlo do podjele po etničkim linijama.

Rat koji je završio prije tri desetljeća i dalje je prisutan u mislima i svakodnevnom životu stanovnika cijele Bosne i Hercegovine, kako u osobnom tako i u kulturnom pamćenju. Trauma ne završava s generacijom koja je izravno doživjela rat – ona se prenosi na nove generacije, rođene i odrasle nakon završetka oružanog nasilja. Upravo zato odlučile smo se baviti mladima, nastojeći ispitati odnos između suvremenih procesa sjećanja i njihova političkog aktivizma. Pritom smo se zapitale: Koje su glavne karakteristike lokalnih politika sjećanja u Tuzli? Razlikuju li se one, i kako, od dominantnih politika sjećanja u Bosni i Hercegovini? Koje su ključne perspektive mladih u Tuzli — onih rođenih nakon rata, a osobito mladih aktivista — o ratnoj prošlosti i načinima na koje različiti akteri sjećanja tu prošlost integriraju u njihovu sadašnjost i budućnost? Na ova smo pitanja nastojale odgovoriti na temelju intervjua, sudioničkog promatranja jedne komemoracije i analize tuzlanskog *krajojlika sjećanja* (eng. *memoryscape*). Ovom analizom politika sjećanja u multietničkom gradu te percepcija i praksi poslijeratne generacije, nastojimo doprinijeti znanstvenoj literaturi u područjima studija sjećanja, (anti)nacionalizma i aktivizma mladih.

/ Konceptualni okvir

U poslijeratnim društvima, osobito onima koja su iskusila ratove u kojima su civili stradali na temelju svoje etničke ili druge pripadnosti, prakse sjećanja na nasilje imaju važnu ulogu za žrtve koje traže pravdu, bivše susjede koji ponovno grade povjerenje, političke vođe koji nastoje povratiti politički legitimitet te države koje redefiniiraju svoje nacionalne identitete. U tim procesima obično sudjeluju brojni akteri koji nastoje stvoriti jedinstvenu, “homogenu” verziju dominantnog narativa o onome što se dogodilo, a koja služi određenim političkim ciljevima (Mannergren i dr. 2024, 202). Jedan od glavnih ciljeva pritom je promicanje konceptualizacije nacionalnog identiteta koja neke pojedince uključuje, a druge isključuje, na temelju njihovih pretpostavljenih etno-religijskih identiteta.

Naša definicija nacionalnog identiteta usko je povezana s konceptima *nacionalnosti* i *nacionalizma* koje je razvio Benedict Anderson, a koji ih opisuje

kao “kulturalne artefakte” nastale uslijed “spontane destilacije složene ‘smjese’ zasebnih povijesnih sila; no čim su bile stvorene, one postaju... sposobne za presađivanje... na velik broj društvenih područja te za spajanje i stapanje s jednako tako raznolikim političkim i ideološkim konstelacijama” (Anderson 1983, 4). Anderson definira naciju kao “zamišljenu političku zajednicu” zbog ideje zajedništva među pojedincima koji se zapravo međusobno ne poznaju, kao i zbog toga što se ta zajednica poklapa s političkim i geografskim granicama koje njoj – a time i njezinim stanovnicima – daju suverenu moć samostalnog upravljanja, neovisno o drugim državama (1983, 4). Oslanjamo se i na koncept nacionalizma, koji Ernest Gellner definira kao “teoriju političkog legitimiteta koja zahtijeva da etničke granice ne presijecaju one političke, te napose da etničke granice unutar određene države... ne razdvajaju nositelje vlasti od ostatka stanovništva” (1983, 1). Iako je nacionalna država moderan konstrukt, ona sadrži određene implicitne norme obiteljske lojalnosti, emocionalnog ulaganja te ideju da pripadanje određenoj zajednici, među ostalim čimbenicima, ovisi o osjećaju dužnosti ili obveze (Esposito 2010, 6). Eksplicitne norme povezane s nacionalnom državom, koje Eric Hobsbawm naziva i “izmišljenom tradicijom”, namijenjene su pružanju legitimiteta takvoj državi kroz “skup praksi, obično vođenih otvoreno ili prešutno prihvaćenim pravilima ritualne ili simboličke prirode, koje nastoje usađivati određene vrijednosti i norme ponašanja ponavljanjem, što automatski podrazumijeva kontinuitet s prošlošću” (Hobsbawm i Ranger 1983, 1). Ove ideje, utemeljene na podudarnosti etno-religijskih ili drugih kulturnih identiteta i državnosti, ključne su za razumijevanje načina na koji narativi o prošlosti mogu postati homogeni, osobito nakon političkog nasilja i u novonastalim nacionalnim državama, kao u slučaju Bosne i Hercegovine koji analiziramo u ovom istraživanju.

Homogeni prikazi valova nasilja iz prošlosti ne ostavljaju prostora za “tiše ili marginalizirane glasove u društvu” (Mannergren i dr. 2024, 202). Isključivanje različitih perspektiva i sjećanja može, zauzvrat, dovesti do toga da “mirovni procesi budu dovedeni u opasnost”, jer se u društvima koja obilježavaju homogenizirani i politički mobilizirani narativi podjele nastale političkim nasiljem dodatno učvršćuju. Primjer toga je Cipar, gdje je “visok stupanj bifurkacije sjećanja doveo do razvoja potpuno odvojenih verzija mira na sjeveru i na jugu podijeljenog otoka” (Mannergren i dr. 2024, 203). U takvim društvima priznavanje počinjenog nasilja te patnje koju su pretrpjele žrtve potiče

osjećaje priznatosti i dostojanstva te može doprinijeti izgradnji mira nakon sukoba (Mannergren i dr. 2024, 205).

U znanstvenim i političkim krugovima politike sjećanja kao element poslijeratne obnove smatraju se važnom komponentom tranzicijske pravde, koja se pak smatra “međunarodnom normom” i “standardom primjerenog ponašanja države” (Subotić 2009, 5). Tranzicijska pravda uključuje uspostavljanje komisija za istinu i pomirenje, nastojanja da se počinitelji izvedu pred sud, priznavanje žrtava i druge prakse usmjerene na obnovu društava pogođenih ratovima ili drugim oblicima političkog nasilja (Subotić 2009). Međutim, kao što pokazuje Jelena Subotić, domaći akteri mogu “razumjeti, tumačiti i koristiti međunarodne norme u vlastite političke svrhe” kako bi izbjegli odgovornost počinitelja, negirali nasilje i time uskratili priznavanje žrtava (2009, 5). Rezultat su države poput Srbije koje naizgled poštuju norme, ali “odbacuju duboku društvenu transformaciju koju te norme iziskuju” (Subotić 2009, 5). Norme sjećanja na nasilje također mogu postati previše rigidne i pretvoriti se u ideologiju samu po sebi, što može imati suprotan učinak od željenog, tj. od poticanja pomirenja (David 2020). U studiji o poslijeratnom pomirenju Denisa Kostovicova predlaže nov način analize pomirenja (2023, 6). Ona “koncept pomirenja utemeljuje na načelu uzajamnosti u javnoj komunikaciji” (Kostovicova 2023, 8). Proučavajući “kako ljudi govore o ratnim zločinima u potrazi za pravdom”, autorica analizira “kvalitetu diskursa” (Kostovicova 2023, 4–10) te tvrdi da se pomirenje očituje onda kad su u komunikaciji prisutni i “deliberativna racionalnost” – odnosno “pridržavanje deliberativnih vrлина kvalitete, obrazlaganja, poštovanja, usmjerenosti na opće dobro i reciprociteta u međuetničkoj komunikaciji” – te “diskurzivna solidarnost”, odnosno “priznavanje i poštovanje dostojanstva članova protivničkih etničkih skupina” (Kostovicova 2023, 4–5). Dakle, politike sjećanja u poslijeratnim društvima mogu postati izvorom produbljivanja podjela nastalih nasiljem, osobito kada se formalno pridržavanje normi vrši oportunistički, previše rigidno ili u političke svrhe. Nasuprot tome, razgovor o prošlosti može dovesti do stvarnog pomirenja kad postoje elementi poštovanja, uzajamnosti i priznanja među članovima zajednica koje su donedavno bile na suprotstavljenim stranama.

Istinsko pomirenje zahtijeva i lokalni, a ne isključivo državni pristup sjećanju (Bucur 2009, 3). Ono također iziskuje vrijeme, pa je izvjesno da će se u procese pomirenja trebati uključiti više generacija. To nas dovodi do koncepta *post-sjećanja* (eng. postmemory). Taj koncept skovala je Marianne Hirsch

kako bi opisala vlastito procesuiranje sjećanja koja su joj prenijeli roditelji koji su preživjeli Holokaust (Hirsch 2012, 4). Prema njezinim riječima, taj pojam “opisuje odnos koji ‘generacija poslije’ ima prema osobnoj, kolektivnoj i kulturnoj traumi prethodne generacije... [a] koja se *doima* kao pravo sjećanje” (Hirsch 2012, 5). U kontekstu Bosne i Hercegovine brojni ljudi koji su aktivno uključeni u procese poslijeratnog pomirenja – uključujući napore da se političko nasilje pamti i komemorira na uključiv i pluralistički način, uz priznavanje žrtava i poštovanje njihovog dostojanstva – osobe su koje su početkom 1990-ih bile djeca ili su rođene nakon rata, a iskustvo rata preneseno im je kroz priče njihovih roditelja, djedova i baka.

Nadovezujući se na literaturu o nacionalizmu i politikama sjećanja, u ovom radu fokusiramo se na aktivizam mladih, promatrajući pritom kako poslijeratno bosanskohercegovačko društvo odgovara na izazove pravde, pomirenja i mira. Sve veći broj istraživanja bavi se aktivizmom mladih kao oblikom političkog sudjelovanja u različitim geografskim i povijesnim kontekstima (Kirshner 2015; Conner i Rosen 2016; Arriaga i Rodriguez 2021; Assan 2024; Haas 2018; Ozgul 2020; Paschou i Durán Mogollón 2024; Stanojević i dr. 2023; Wollentz i dr. 2019). Istraživači mlade više ne promatraju kao “buduće građane”, nego ih sve više vide kao “sadašnje građane s iskustvom i tumačenjem politika koje upravljaju njihovim svakodnevnim životom, a kojima se ponekad i opiru” (Kirshner 2015, 5). Pod aktivizmom podrazumijevamo “djelovanje koje dovodi u pitanje *status quo* i nastoji izmijeniti konfiguraciju asimetričnih odnosa moći” (Conner i Rosen 2016, 2). Pojam “mladi” u različitim je studijama različito definiran. Najčešće obuhvaća osobe od tinejdžerske dobi do konca dvadesetih godina. Iako se aktivizam mladih može proučavati u različitim povijesnim razdobljima te su neka njegova dugoročna obilježja relevantna i danas (Haas 2018, 1), mlade je posebno pogodilo razdoblje nakon uvođenja neoliberalnih ekonomskih politika, uskrativši mnogima od njih pristup obrazovanju i zdravstvenoj skrbi, koji su privatizirani. Vidljivi su i negativni učinci politika vezanih uz kazneno pravosuđe i migracije (Conner i Rosen 2016, 5). Ova literatura osobito je relevantna za naše istraživanje jer su neoliberalne reforme provedene i u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini. Među njihovim posljedicama u regiji ističe se i degradacija okoliša uslijed stranih investicija i eksploatacije prirodnih resursa. Još jedna značajka suvremenog aktivizma mladih jest pristup tehnologiji, uključujući društvene mreže, koji omogućuje povezivanje, umrežavanje te organizaciju i koordinaciju različitih aktivnosti i inicijativa.

Istraživači koji su proučavali val prosvjeda povezan s Arapskim proljećem početkom 2010-ih usredotočili su se upravo na ove čimbenike kao pokretače prosvjeda i pokušali razumjeti političko sudjelovanje mladih, čiji je udio u ukupnom broju sudionika prosvjeda bio velik. Jedna studija prosvjeda 2011. u Egiptu i Siriji analizirala je “organizaciju prosvjeda i taktike mobilizacije mladih aktivista u digitalnom dobu” (Ozgul 2020, 3). Pojava “hibridnih lidera” koji su povezivali društvene medije s iskusnim aktivistima na terenu bila je ključna za ta dva pokreta (Ozgul 2020, 225—226). U drugoj studiji, koja se bavila izučavanjem aktivista u dobi od 18 do 35 godina u Kölnu i Ateni, istražene su motivacije i “putevi političke socijalizacije” mladih (Paschou i Durán Mogollón 2024, 676). Autori su utvrdili da su za aktiviste u Njemačkoj važniji bili “utjecaji na mezo razini” – poput obitelji, doma, škole i lokalne zajednice, dok su u grčkom slučaju značajniji bili “utjecaji na makro razini”, poput “javnih transformativnih događaja” (Paschou i Durán Mogollón 2024, 689—690). U usporedbi sa starijim generacijama, mladi češće biraju nekonvencionalne oblike političkog sudjelovanja. To potvrđuje i istraživanje iz Srbije objavljeno godinu dana prije najvećeg studentskog prosvjeda u toj zemlji (Stanojević i dr. 2023, 32—33). Na temelju analize podataka iz IX. vala Europskog društvenog istraživanja (ESS), koje je bilo fokusirano na mlade u dobi od 15 do 29 godina, autori zaključuju da su “mladi manje spremni od starijih sudjelovati u najkonvencionalnijim oblicima političkih aktivnosti” (Stanojević i dr. 2023, 38—40). Među nekonvencionalnim oblicima sudjelovanja navode se “potpisivanje peticija”, “online aktivizam” i “demonstracije”, pored ostalih oblika političkog angažmana (Stanojević i dr. 2023, 40). Iako se utjecaj i motivacije mladih aktivista razlikuju od konteksta do konteksta, očito je da su tehnologija i neoliberalne politike važni pokretači aktivizma te da mladi češće biraju nekonvencionalne, odnosno netradicionalne oblike političkog angažmana.

Ovo istraživanje temelji se na kvalitativnoj metodologiji i interpretativnoj analizi sadržaja intervjua. U njemu nastojimo spoznati stavove mladih aktivista o prošlosti njihovih zajednica, o politikama sjećanja u Tuzli i ostatku Bosne i Hercegovine, o lokalnim i nacionalnim političkim liderima, kao i o njihovim svakodnevnim iskustvima aktivizma koja mogu, ali i ne moraju uključivati reference na prošlost. Terensko istraživanje provele smo između 24. i 31. svibnja 2025. u Tuzli, a naknadne intervjue provele smo putem platforme Zoom 18. lipnja 2025. Intervjuirale smo ukupno devetoro mladih aktivista, od kojim osmero stanovnika Tuzle i jednog posjetitelja Tuzle iz Srbi-

je, u dobi od 20 do 33 godine. Pritom su među ispitanicima bile zastupljene sve tri veće nacionalne skupine prisutne u Tuzli. U našem uzorku bilo je šest žena i tri muškarca. Taj podatak odražava i znatno veću zastupljenost mladih žena među lokalnim aktivistima, na što nam je ukazalo i nekoliko sugovornika. Pored intervjua, provele smo i sudioničko promatranje komemorativnih događanja posvećenih žrtvama masakra koji se dogodio 25. svibnja 1995., kada je u centru Tuzle od eksplozije granate poginuo 71 civil, dok su 124 osobe ranjene. Žrtve su uglavnom bile mladi slične dobi kao naši sugovornici te različitih etničkih pripadnosti. Naša interpretativna analiza komemoracije uključuje opis događaja, sadržaj govora te relevantne simboličke elemente korištene tijekom ceremonije. Analizirale smo i *krajolik sjećanja* te glavne memorijalne prakse u Tuzli povezane sa sjećanjem na rat 1992. — 1995. i iskustvima iz Drugog svjetskog rata.

/ Politike sjećanja i aktivizam mladih u kontekstu Bosne i Hercegovine

Međuetnička suradnja kakva postoji u Tuzli rijetka je u današnjoj Bosni i Hercegovini. Riječ je o zemlji koja je od 1992. do 1995. bila pogođena ratnim nasiljem tijekom kojeg su se susjedi okrenuli jedni protiv drugih, a civili su često ubijani na temelju pretpostavljenih etno-religijskih identiteta. Jugoslavija, kakva je nastala u studenome 1945., bila je centralizirana federacija sovjetskog tipa pod vodstvom Komunističke partije, sastavljena od šest republika, uključujući Bosnu i Hercegovinu, te dvije autonomne pokrajine, obje u sastavu Srbije (Jović 2009, 57—58). Krajem 1970-ih i početkom 1980-ih, a osobito nakon Ustava iz 1974., koji je dao više političke moći i autonomije republikama i autonomnim pokrajinama, prema analizi Dejana Jovića “srž političkih sukoba u Jugoslaviji postalo je srpsko pitanje, a ne bosansko (etničko) pitanje” (Jović 2009, 172—73). Rezultati prvih višestranačkih izbora u prosincu 1990. označili su uvod u političko nasilje. S obzirom na prethodnu potporu koju je dobio Savez reformskih snaga Ante Markovića, stranka koja nije bila etnički definirana, neki su očekivali pobjedu upravo te stranke (Lampe 1996, 362). Marković je postao jugoslavenski premijer u siječnju 1989., u vrijeme kada se zemlja suočavala s ozbiljnim gospodarskim problemima, a njegov program ekonomskih reformi, “kojem je podršku i savjete pružio američki ekonomist

Jeffrey Sachs”, učinio ga je popularnim (Jović 2009, 354). Međutim, iako su reforme bile uspješne a inflacija do prosinca 1989. smanjena, fokus na tvrtke usmjerene na izvoz, a smještene pretežno u Hrvatskoj i Sloveniji, srpski politički lideri doživjeli su i predstavili kao “pljačku Srbije” u korist razvijenijih zapadnih republika (Jović 2009, 354).

Na izborima u Bosni i Hercegovini 1990. većinu glasova osvojile su stranke s etničkim predznakom, koje su zastupale Bošnjake, Srbe i Hrvate. Pritom je Stranka demokratske akcije (SDA) pod vodstvom Alije Izetbegovića osvojila najveći broj glasova, dok su za njom uslijedile Srpska demokratska stranka (SDS) Radovana Karadžića te hrvatski kandidati koji su predstavljali ogranak Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) Franje Tuđmana (Lampe 1996, 362). U nastojanju da pridobiju potporu glasača, “tijekom kampanje sva trojica etničkih lidera tvrdili su da će međusobno surađivati... kako bi zaštitili posebne interese Bosne i Hercegovine unutar Jugoslavije”. Međutim, to se promijenilo nakon kampanje, kad su se “brzo okrenuli zasebnim etničkim programima koji će do 1992. doprinijeti poniranju u ratove raspada Jugoslavije” (Lampe 1996, 362). Među promjenama koje su etnički vođe nastojali provesti nakon dolaska na vlast bila je i podjela djece u sarajevskim školama “duž etničkih linija” (Lampe 1996, 362). Jedno od važnijih etnički miješanih urbanih središta Bosne i Hercegovine bio je grad Tuzla, čiji su stanovnici, poput stanovnika Sarajeva, bili uvjereni da je, zbog bogate povijesti međuetničkih odnosa, nasilje među susjedima nemoguće (Lampe 1996, 363). U Tuzli su većinu glasova osvojile nenacionalističke stranke. Savez reformskih snaga formirao je koaliciju sa Socijaldemokratskom partijom (nasljednicom Saveza komunista), a lider reformista Selim Bešliagić postao je gradonačelnik (Otmačić 2025, 94). Tuzla je tako postala jedini veći grad u Bosni i Hercegovini “u kojem su ljevičari uspjeli formirati lokalnu vlast” (Armakolas 2011, 235).

Uvjerenje da u Bosni i Hercegovini neće doći do rata poput onoga u susjednoj Hrvatskoj, trajalo je, iako pomalo slabeći, sve do početka travnja 1992., kad su jedinice bivše Jugoslavenske narodne armije (JNA) i milicije, većinski sastavljene od osoba srpske nacionalnosti, intenzivirale nasilje (Lampe 1996, 364). Eskalacija nasilja 1992. dovela je do uključivanja u sukob i drugih vojski, uključujući Zelene beretke, koje su osnovane 1991., Hrvatsko vijeće obrane (HVO), kao i druge oružane skupine. U vrijeme početka rata u Bosni i Hercegovini Tuzla je imala 131.000 stanovnika, od čega više od 50 posto Muslimana, po oko 17 posto Srba i Hrvata te oko 11 posto osoba koje su se izjašnjavale

kao Jugoslaveni (Otmačić 2025, 93). Grad je također imao “velik broj oficira i vojnika JNA” te “opsežnu vojnu infrastrukturu koja je uključivala jedan od većih vojnih aerodroma, četiri vojarne i sedam skladišta streljiva” (Otmačić 2025, 93). Mjesec dana nakon početka rata u Bosni i Hercegovini, u svibnju 1992., međuetničko povjerenje u Tuzli bilo je poljuljano masovnim odlascima stanovnika srpske nacionalnosti i razmjenom vatre između snaga JNA u povlačenju i lokalnih oružanih snaga, što je rezultiralo desecima poginulih, ali nije trajalo dulje od jednog dana (Otmačić 2025, 109).

Osim navedenog incidenta, Tuzla je izbjegla međuetničko nasilje kakvo su od 1992. do 1995. iskusile druge zajednice diljem Bosne i Hercegovine (Armakolas 2011, 239). Zasluge za to treba pripisati lokalnom vodstvu koje se “nakon prve godine rata distanciralo od radikala” i “politički opstalo unatoč nepovoljnim okolnostima” (Armakolas 2011, 254). Umjereni lideri “nastavili su kontrolirati općinu i vršiti snažan utjecaj na lokalne institucije i tvrtke” (Armakolas 2011, 254). Čak ni granata koju su iz okolice grada 25. svibnja 1995. ispalile snage Vojske Republike Srpske, a koja je “ubila 71 i ranila 124 civila, uglavnom mladih ljudi različitih nacionalnosti”, nije uspjela podijeliti grad po etničkim ili nacionalnim linijama (Otmačić 2025, 117). To je vidljivo iz načina na koji se sve do danas komemoriraju žrtve ovog zločina. Većina žrtava simbolično je pokopana na istom groblju, a sve do danas njihova se smrt obilježava kroz zajedničko okupljanje obitelji žrtava svih triju vjerskih zajednica (Armakolas 2011, 255). Tuzla je tako iznimka u odnosu na druga mjesta diljem Bosne i Hercegovine, gdje je nasilje dovelo do podjele lokalnih zajednica po etničkim linijama.

/ Izazovi i doprinosi mladih aktivista tuzlanskom društvu

U razgovorima koje smo s njima vodile u svibnju 2025. godine, mladi tuzlanski aktivisti naveli su nekoliko važnih izazova, pri čemu su se posebno istakla dva: korupcija s jedne, te ustrajnost nacionalističkih narativa u medijima, školama i diskursu političkih lidera s druge strane. Pored toga, istaknuti su i problemi učestalosti femicida i nasilja nad ženama s kojima se suočava tuzlanski kanton.¹ Pritom se točan broj nasilnih incidenata ne može utvrditi jer mnoge

1 Ispitanica 7, 25 godina, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

žene takve slučajeve ne prijavljuju.² Među potencijalnim uzrocima femicida i nasilja nad ženama mladi aktivisti istaknuli su prisutnost kriminalnih organizacija, ali i trauma povezanih s ratom.³ Aktivisti spominju i druge društvene izazove, uključujući one vezane uz zaštitu prirodnih resursa u korist budućih generacija i zdravijeg životnog okoliša za lokalno stanovništvo.⁴

Neki aktivisti pate od *sagorijevanja* (burnouta), potaknutog osjećajem nedostatnog napretka u ostvarivanju ciljeva svog rada, osobito u nastojanjima da se iskorijeni korupcija.⁵ Korupcija je, navode naši ispitanici, prisutna u svakom aspektu života u Bosni i Hercegovini, od manjih svakodnevnih odluka, poput toga hoće li osoba koja se vozi tramvajem kupiti kartu ili ne, do važnijih odluka, kao što je zapošljavanje preko veze na radno mjesto za koje dotična osoba nema kvalifikacije.⁶ Jedna sugovornica, koja je imala samo trinaest godina kad se prvi put počela baviti političkim aktivizmom, rekla je da za svoj aktivistički rad ne očekuje nikakva priznanja ili nagrade, već samo priliku da ostavi trag u društvu.⁷ Međutim, prisiljena je promatrati kako drugi ljudi napreduju u političkom sustavu samo zato što su članovi “prave” stranke ili su spremni prikloniti se onima na vlasti, žrtvujući pritom rješavanje važnih pitanja.⁸ Drugi aktivist istaknuo je da nedostatak demokracije i namješteni izbori, koji se očituju i u činjenici da su isti ljudi na političkim pozicijama još od 1990-ih, predstavljaju jedan od gorućih problema.⁹

Trenutačni politički sustav nameće se kao jedan od najvećih izazova. Kako je rekao jedan od naših sugovornika, većina ljudi slaže se da je promjena potrebna te želi bolju budućnost i rješavanje pitanja pomirenja, no trenutačni politički sustav i izborni mehanizmi ne dopuštaju onima koji zagovaraju te promjene da budu izabrani¹⁰. Ovi problemi i vrlo ograničeni napredak u ostvarivanju pozitivnih promjena dovode do osjećaja nemoći i spremnosti na napuštanje zemlje među mladima željnim promjene.¹¹ Ono što je potrebno,

2 Ispitanica 7, 25 godina, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

3 Ispitanica 6, 20 godina, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

4 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

5 Ispitanica 2, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

6 Ispitanica 6, 20 godina, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

7 Ispitanica 2, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

8 Ispitanica 2, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

9 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

10 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

11 Ispitanica 2, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

smatra jedan aktivist, jest potaknuti mlade da se politički aktiviraju već u školi te organizirati više javnih rasprava, čineći tako male korake prema boljem društvu u Bosni i Hercegovini.¹²

Još jedan od velikih izazova koje navode mladi aktivisti jest ustrajnost nacionalističkih narativa, koji su uvelike prisutni u političkom diskursu i obrazovnim institucijama.¹³ I dalje postoji nedostatak povjerenja među različitim nacionalnim i vjerskim skupinama, dok mediji i političari svojim izjavama šire strah¹⁴. Mladi ljudi, od kojih su mnogi na osobnoj razini prevladali nacionalne podjele, osjećaju se zarobljenima u društvu koje nije sposobno izaći iz začaranog kruga nametnutog trenutačnim političkim sustavom, a u kojem su nacionalne podjele ukorijenjene u institucijama zajedničkog upravljanja.¹⁵ Po njihovu mišljenju, sustav nastavlja dijeliti ljude iako oni imaju zajedničke brige i probleme.¹⁶

Svojim aktivističkim djelovanjem mladi nastoje nadvladati nacionalizam i promicati zajedništvo u rješavanju drugih gorućih pitanja, poput okoliša, zdravstvene skrbi, obrazovanja, infrastrukture i sličnih tema.¹⁷ Mladi aktivisti žele izgraditi “društvo okrenuto ka budućnosti, a ne prema prošlosti”¹⁸, baveći se prije svega problemima koji ljude povezuju a ne razdvajaju, uključujući očuvanje prirodnih resursa, kvalitetu demokracije i vladavinu prava, među ostalim. Promicanjem tih zajedničkih interesa i vrijednosti nacionalizam će, tvrdi jedan od sugovornika, s vremenom postajati sve irelevantniji, što obrazlaže riječima: “dok štitimo prirodu, objedinjujemo ljude”¹⁹. Druga pak aktivistica tvrdi da je za prevladavanje podjela i starih obrazaca ponašanja potrebno “uzeti u obzir sve narative, ne samo one koji nam odgovaraju (...) jer je neophodno da se odgovornost uzme sa svih strana, za sve zločine koji su pripadnici tih strana počinili”²⁰. Prednost Tuzle u odnosu na druge gradove i regije u Bosni i Hercegovini pritom je i njena “antifašistička prošlost, kao i

12 Ispitanica 1, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

13 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

14 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

15 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

16 Ispitanica 1, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

17 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

18 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

19 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

20 Ispitanica 9, 24 godine, 18. lipnja 2025.g., online putem Zoom platforme.

prošlost grada u kojem nikad nisu vladale nacionalističke stranke”²¹. Ponos na antifašističku prošlost jasno se odražava u *krajoliku sjećanja* u Tuzli, napose u spomen-kompleksu na Slanoj Banji kojim se kroz niz spomenika ističe važnost antififašističke borbe. Izostanak nacionalnih podjela u gradu pridonio je i boljoj komunikaciji između lokalne vlasti i stanovnika u usporedbi s drugim dijelovima zemlje, jer u Tuzli “vi možete da nazovete u bilo kojom momentu gradonačelnika i kažete – gospodine gradonačelnice, družite se, dajte malo dovedite to i to u red”²².

Na zločin počinjen 25. svibnja 1995. Tuzla je odgovorila ukopom poginulih na istom groblju, bez obzira na njihovu vjersku pripadnost, a sam čin ukopa, sahranu i dženazu, vodili su vjerski vođe triju vjerskih zajednica – islamske, pravoslavne i katoličke.²³ Time je u Tuzli pokazana snaga jedinstva, jer, kao što kaže jedna ispitanica, “nismo dopustili da nas nacionalistički narativ podijeli”²⁴. Ista ispitanica zaključuje da je sve do danas upravo to jedna od karakteristika grada, da se ljude ne pita za njihovu vjersku pripadnost i da nacionalizam nikada nije postao izražen kao u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine.²⁵

Iako nema izražen problem nacionalizma, Tuzla se suočava s drugim problemima, poput korupcije, nedostatne zaštite prirodnih resursa i rodno uvjetovanog nasilja, kao što je ranije spomenuto. Mladi aktivisti svjesni su velikog napora koji je potreban kako bi Bosna i Hercegovina postala zemlja u kojoj se može dobro živjeti. Spremni su se uhvatiti u koštac s tim teretom i izazovom jer žele ostati u svojoj zemlji, a ne tražiti prilike u inozemstvu kao što su to učinili mnogi prije njih.

/ Post-sjećanje i zlouporaba sjećanja

U kontekstu Bosne i Hercegovine, pa tako i Tuzle, sjećanje na političko nasilje iz 1990-ih usko je povezano s identitetom i dominantnim narativima u političkoj i društvenoj sferi. Izučavajući perspektive mladih aktivista, nastojale smo razumjeti njihove izvore informacija o prošlosti i ulogu koju prakse sjeća-

21 Ispitanica 1, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

22 Ispitanica 1, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

23 Ispitanica 1, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

24 Ispitanica 1, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

25 Ispitanica 1, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

nja imaju u njihovim životima i aktivizmu. O događajima iz nedavne nasilne prošlosti sudionici u istraživanju najčešće su učili od svojih obitelji, u školama i na sveučilištima te u muzejima. Osim traumatičnih i nasilnih događaja koji su pogodili cijelu zajednicu, mnoge obitelji imaju i specifična ratna iskustva koja su podijelile s djecom. Zbog toga je za naše istraživanje, pored ostalih već spomenutih koncepata, relevantan koncept post-sjećanja, odnosno sjećanja na osobnu, kolektivnu i kulturnu traumu koje je preneseno na sljedeću generaciju. Primjer jedne od naših sugovornica ilustracija je upravo takve vrste sjećanja. Ispitanica se prisjetila zvuka sirene koja se oglasila 25. svibnja 2025. godine u 20:55 sati kako bi se obilježilo sjećanje na žrtve masakra na Kapiji počinjenog 1995. godine.²⁶ Pritom je izašla na balkon i na trenutak se ukočila, pitajući se jesu li ponovno napadnuti, iako je znala da je riječ o planiranom komemorativnom činu.²⁷ Taj osjećaj bio je za nju podsjetnik koliko su “rane njihovih roditelja još uvijek prisutne”²⁸, u istom smislu o kojem piše Marijane Hirsch kad govori o post-sjećanju među generacijom potomaka osoba koje su preživjele Holokaust (2012).

Osim od roditelja, većina aktivista o prošlosti je učila i u školi. Mnogi od ispitanika naglašavaju negativnu ulogu osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja u tom pogledu. S druge strane, tvrde da sveučilišta imaju kritički, a time i bolji pristup obrazovanju o prošlosti. Jedan je sugovornik rekao da je u osnovnoj i srednjoj školi primijetio ili šutnju o 1990-ima ili nastavni program sklon nacionalističkim interpretacijama, koji je dodatno učvršćivao nacionalne podjele poučavajući o “našoj naciji kao žrtvi” nasuprot “njihovoj naciji kao počiniteljici”²⁹. Po njegovu mišljenju, takav pristup promiče ideologiju umjesto višedimenzionalnog i kompleksnog razumijevanja prošlosti³⁰. Drugi se aktivist prisjetio da je, zbog pristupa poučavanju koji je bio prisutan u njegovoj osnovnoj školi, počeo vjerovati da su “Srbi isto kao neki vanzemaljci koji će se iznenada pojaviti i napasti nas”³¹. Istaknuo je da je, za razliku od škole, obitelj na njega imala pozitivan utjecaj jer “nisu nimalo nacionalisti”³².

26 Ispitanica 2, 23 godine, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

27 Ispitanica 2, 23 godine, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

28 Ispitanica 2, 23 godine, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

29 Ispitanik 3, 33 godine, 27. svibnja 2025. g., Tuzla.

30 Ispitanik 3, 33 godine, 27. svibnja 2025. g., Tuzla.

31 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

32 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

Također je rekao da su na njegovo razmišljanje utjecale sportske aktivnosti. Putujući na sportska natjecanja u Hrvatsku i Srbiju iz prve ruke se uvjerio da narativi koje su mu prenosili u školi “nemaju nikakvog smisla”³³. Za razliku od osnovnih i srednjih škola, sveučilišta su našim ispitanicima ponudila kritičnije, a ne crno-bijelo obrazovanje o prošlosti. Jedna sugovornica govorila je o pozitivnom utjecaju svojih profesora, osobito mentora njezina diplomskog rada, jer nije zlorabljivao dokaze kako bi potvrdio vlastiti narativ već ju je poticao na kritičko razmišljanje, kako o podacima tako i o vlastitoj analizi.³⁴ Sve navedeno ukazuje na to da okruženje u kojem mladi odrastaju – Tuzla kao grad u kojem stanovništvo uglavnom nije nacionalistički orijentirano, obitelj i obrazovne ustanove – ima važnu ulogu u oblikovanju političkih stavova mladih. Iako su njihove obitelji na ovaj ili onaj način doživjele rat, više aktivista navelo je da njihovi roditelji o ratu rijetko govore.³⁵ Većina ispitanika istaknula je, izravno ili neizravno, da su multikulturalnost i toleranciju naučili unutar svojih obitelji. Osobna iskustva, poput bavljenja sportom s ljudima različitog etničkog podrijetla, imala su snažniji utjecaj na oblikovanje njihovih pogleda na političko nasilje iz prošlosti nego osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje koje im je prenosilo dominantne političke narative.

Mladi tuzlanski aktivisti svjesni su čestih zlorabljivanja sjećanja koje uvelike obilježavaju politike sjećanja u Bosni i Hercegovini. Jedna aktivistica, koja se u prošlosti pokušala politički angažirati, ispričala nam je kako je njena tadašnja stranka koristila mlade kao “statiste na mezarju” tijekom komemoracije čija je jedina svrha bila propaganda i promicanje stranačke političke agende. Pritom se nije vodilo računa ni o dostojanstvu žrtava ni o mladima kao važnim članovima društva.³⁶ To je iskustvo ovu mladu aktivisticu učinilo još skeptičnijom prema tradicionalnim oblicima političkog angažmana u njezinoj zajednici. Drugi sugovornik osvrnuo se na pristupe javnom sjećanju u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine, poput Sarajeva, gdje je “kompletna kultura posvećena ratu, a komemorativne prakse pune su klišeja, stereotipa i kiča”, ponajviše zato što je rad na sjećanju isplativ, kako financijski tako i politički³⁷. Mediji, a osobito online mediji, “dodatno rasplamsavaju vatru postojećih

33 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

34 Ispitanica 1, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

35 Ispitanica 2, 23 godine, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

36 Ispitanica 2, 23 godine, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

37 Ispitanik 3, 33 godine, 27. svibnja 2025. g., Tuzla.

sukoba”³⁸ senzacionalizmom i radikalnim idejama koje su posebno usmjerene prema mladima. Jedna aktivistica također je istaknula da komemoriranje teške prošlosti, poput genocida u Srebrenici, ne bi trebalo kod ljudi stvarati osjećaj kolektivne krivnje zbog pripadnosti etničkoj skupini agresora, jer to može izazvati suprotan učinak i potaknuti nacionalističku reakciju.³⁹ Ispričala je da je u njezinoj obitelji, u kojoj je jedan član preživio genocid u Srebrenici – strašan i duboko potresan događaj – svatko uvijek dobrodošao bez obzira na nacionalnu pripadnost.⁴⁰ Kroz primjer eksplozije granate u Tuzli koja je ubila 71 mladu osobu ukazala je na to da agresoru nije bilo važno kako se netko zove niti kojoj vjeri pripada. Granata, kazala je, nije birala žrtve, a istodobno je bila usmjerena na mlade, znajući da je Kapija, smještena u samom središtu grada, mjesto na kojem se navečer okupljaju upravo mladi.⁴¹ Naši sugovornici ponudili su različite perspektive i iskustva učenja o prošlosti, pri čemu im je zajednička bila kritičnost prema zloupotrebama sjećanja, ponajprije kroz promicanje narativa u kojima se vlastita etnička skupina prikazuje kao žrtva, a druge skupine demoniziraju.

/ Politike sjećanja i aktivizam mladih u Tuzli

Većina intervjuiranih mladih aktivista izrazila je ponos što su građani Tuzle, “grada poznatog po svojoj multietničnosti, tolerantnosti, tradiciji antifašizma i generalno dobrog primjera suživota”⁴². Svjesni su da je njihov grad jedinstven u Bosni i Hercegovini jer njime nikada nisu vladale nacionalističke stranke,⁴³ zbog čega je postao simbolom otpora tijekom i nakon rata.⁴⁴ Štoviše, jedan od aktivista spomenuo je da svojim aktivističkim djelovanjem “nastoje proširiti taj tuzlanski virus [antinacionalizma] na cijelu Bosnu i Hercegovinu i region”⁴⁵. Većina sugovornika izrazila je zabrinutost za pripadnike novih generacija koje

38 Ispitanica 5, 25 godina, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

39 Ispitanica 2, 23 godine, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

40 Ispitanica 2, 23 godine, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

41 Ispitanica 2, 23 godine, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

42 Ispitanica 9, 24 godine, 18. lipnja 2025. g. online putem Zoom platforme.

43 Ispitanica 1, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

44 Ispitanica 2, 23 godine, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

45 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

odrastaju u ostatku Bosne i Hercegovine, osobito zbog ustrajnih nacionalističkih diskursa i praksi u svakodnevnom životu, kao i u kulturi sjećanja. S druge strane, nekoliko ispitanika naglasilo je pozitivne učinke odrastanja u Tuzli u usporedbi s odrastanjem u drugim dijelovima zemlje. Neki su istaknuli važnost urbanog karaktera grada, napominjući da “slušajući rock teško da možeš postati zatupljen” te ističući da im je Tuzla odredila životni smjer⁴⁶. Drugi su govorili o pozitivnom utjecaju odrastanja bez izloženosti nacionalnim podjelama. Neki su se sugovornici prisjetili šoka koji su doživjeli kad su prvi put saznali za takve podjele u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. Primjerice, jedna 25-godišnja sugovornica rekla je da je tek nedavno saznala za podjele u Mostaru i za činjenicu da u tom gradu postoje etnički podijeljene škole, što ju je zgrozilo.⁴⁷

Iako sjećanje nije u fokusu aktivističkog djelovanja većine ispitanika – koji se uglavnom bave pitanjima koja smatraju hitnijima, poput demokracije, vladavine prava ili zaštite prirodnih resursa – svi su sugovornici prepoznali važnost kulturnog pamćenja i sjećanja na prošlost za sadašnjost i budućnost društva. O razlozima zbog kojih treba čuvati sjećanje na prošlost sugovornici su iznijeli različita razmišljanja. Jedna aktivistica naglasila je da je “važno pričati o prošlosti jer, ako o njoj ne govorimo, ostavljamo prostor istim ljudima koji su počinili zločine da rade iste stvari koje su radili prije; i zato je važno da se priča, ma kako bolno bilo”⁴⁸. Nekoliko sugovornika izrazilo je snažnu zabrinutost zbog revizionizma i poricanja počinjenih zločina. Jedna od sugovornica smatra da “govoriti o prošlosti znači i govoriti o našoj otpornosti, o svemu što smo mi i naša zemlja preživjeli; to nas uči da brinemo o Bosni i Hercegovini”⁴⁹. Međutim, nekoliko sugovornika naglasilo je da način na koji se govori o prošlosti ne smije kolektivizirati krivnju i odgovornost. Jedan od njih to je ilustrirao riječima: “Zašto bi se netko iz današnjeg Istočnog Sarajeva morao identifikovati s Novakom Đukićem koji je ispalio tu raketu [na središte Tuzle 1995. godine]?”⁵⁰.

Govoreći o komemorativnim praksama u Bosni i Hercegovini, većina intervjuiranih aktivista istaknula je da tuzlanski pristup sjećanju na 1990-e predstavlja jedinstven i pozitivan primjer nenacionalističke komemoracije. Dok su u drugim dijelovima zemlje primijetili zloupotrebu sjećanja u politič-

46 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

47 Ispitanica 5, 25 godina, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

48 Ispitanica 2, 23 godine, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

49 Ispitanica 2, 23 godine, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

50 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

ke i druge svrhe, naglasili su da se u Tuzli prošlost obilježava “činjenično” i bez poticanja mržnje prema drugim nacionalnim skupinama⁵¹. Autorice ovoga članka, uvjerile su se u isto na temelju vlastitog sudioničkog promatranja komemoracije održane 25. svibnja 2025. godine, posvećene žrtvama masakra na Kapiji. Primijetile smo da sadržaj govora i simbola korištenih tijekom komemoracije ne potiče na nacionalne podjele, nego na zajednički osjećaj gubitka i empatiju prema svim obiteljima stradalih.

Svi naši sugovornici dobro su upoznati s detaljima komemoracije na Kapiji, a neki u njoj i sudjeluju. Opisali su je kao “traumu koja nas povezuje”⁵², naglašavajući da priroda masakra i nacionalni sastav žrtava pokazuju kako agresora nije zanimalo koje su nacionalnosti ljudi koje ubija, jer je agresor zapravo ciljao “samu ideju Bosne i Hercegovine kao multikonfesionalne države”⁵³. Osvrćući se na komemoraciju održanu 2025. godine, nekoliko je sugovornika primijetilo prisutnost predstavnika islamske i katoličke vjerske zajednice, na što gledaju kao na pozitivan znak nastavka međureligijske suradnje u gradu. Međutim, primijećen je i izostanak pravoslavnog svećenika. Dok je većina sugovornika bila zburnjena njegovim nedolaskom na komemoraciju, jedan je ispitanik spomenuo da je sadašnji pravoslavni svećenik u Tuzli pod snažnim utjecajem čelnikâ Srpske pravoslavne crkve te nije osobito sklon međureligijskom dijalogu i suradnji.⁵⁴ Iako je većina sugovornika pozitivno govorila o komemoraciji na Kapiji 2025. godine, jedna je ispitanica primijetila da taj godišnji događaj postaje sve sumornija “formalnost” kojoj bi koristili novi i inovativniji komemorativni pristupi⁵⁵.

/ Politike sjećanja i aktivizam mladih u regiji

Intervjuirani aktivisti iz Tuzle često su spominjali suradnju s aktivističkim skupinama iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine, ali i iz šire regije, pokazujući tako da ne djeluju izolirano. Neki od ispitanika aktivni su diljem Bosne i Hercegovine, uključujući i Republiku Srpsku, te naglašavaju da se svugdje

51 Ispitanica 1, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

52 Ispitanica 1, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

53 Ispitanica 2, 23 godine, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

54 Ispitanik 3, 33 godine, 27. svibnja 2025. g., Tuzla.

55 Ispitanica 9, 24 godine, 18. lipnja 2025. g. online putem Zoom platforme.

osjećaju dobrodošlo jer se bore za zajednički cilj.⁵⁶ Upravo kroz borbu za opće dobro nastoje prevladati nacionalne i druge podjele.

Naše sugovornike često inspirira rad drugih aktivista iz regije, a u posljednje vrijeme osobito studentski pokret u Srbiji. Potaknut javnom tragedijom – urušavanjem nadstrešnice željezničkog kolodvora u Novom Sadu 1. studenoga 2024., u kojem je poginulo 16 osoba – studentski prosvjed u Srbiji prerastao je u snažnu građansku mobilizaciju koja zahtijeva institucionalnu odgovornost, pravdu i sustavne reforme (Milojević i Pantić 2025). Naši sugovornici posebno ističu sposobnost studenata u Srbiji da se mobiliziraju za bolju budućnost, naglašavajući da je jedan od ključeva njihova uspjeha to što “nisu toliko podijeljeni, kao mi u Bosni i Hercegovini”⁵⁷. Povlačeći paralele između sposobnosti mladih u Srbiji i u Bosni i Hercegovini da potaknu promjene, izražavaju divljenje postignućima studenata u Srbiji, ali i žaljenje zbog činjenice da trajne etnonacionalističke podjele u Bosni i Hercegovini sprječavaju društvo da se suoči sa stvarnim problemima, jer “uvijek postoji onaj [etnički] drugi kojeg se može okriviti”⁵⁸.

Suradnja između mladih tuzlanskih aktivista i mladih aktivista iz Srbije odvija se i na području aktivizma sjećanja. Nekoliko sugovornika istaknulo je redovito sudjelovanje mladih iz Srbije – organizirano kroz regionalnu mrežu Youth Initiative for Human Rights (YIHR) i provedeno u suradnji s nekoliko tuzlanskih institucija i organizacija civilnog društva – u godišnjoj komemoraciji na Kapiji. Jedna sugovornica opisala je kako ju je dirnula prisutnost mladih iz Srbije na komemoraciji, rekavši: “To su katarzične emocije; ljudi jedni drugima žele dobro”⁵⁹. Sličan osjećaj izrazio je i sugovornik iz Srbije koji je sudjelovao u komemoraciji u Tuzli 2025. godine: “Kad smo došli u Tuzlu na komemoraciju, osjećali smo da nas nitko ne gleda kao Srbe, nego kao mlade ljude koji su došli da odaju počast žrtvama”, rekao je. “Čuli smo da je Tuzla otvoren grad, ali kada smo došli tamo, mogli smo da osetimo koliko je to zaista istina. Meni je taj duh Tuzle bio prosto neverovatan! Vidi se da tu nacionalna pripadnost nije u prvom planu”⁶⁰.

56 Ispitanik 4, 33 godine, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

57 Ispitanica 1, 26 godina, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

Ispitanica 5, 25 godina, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

58 Ispitanica 5, 25 godina, 28. svibnja 2025. g., Tuzla.

59 Ispitanica 2, 23 godine, 26. svibnja 2025. g., Tuzla.

60 Ispitanik 8, 24 godine, 18. lipnja 2025. g., online putem Zoom platforme.

Isti sugovornik objasnio je širi pristup YIHR-a, koji promiče zajedničke komemoracije na kojima mladi određene nacionalnosti odaju počast civilnim žrtvama rata *drugih* nacionalnosti.⁶¹ Takvim aktivnostima mladi u regiji suprotstavljaju se dominantnom etnonacionalističkom pristupu sjećanju koji odlikuje službene politike sjećanja u cijeloj regiji. Osvrćući se na ovu vrstu komemorativne solidarnosti, Fridman (2022, str. 185—186) primjećuje da je “za aktiviste YIHR-a regionalna suradnja i inzistiranje na deetnizaciji žrtava način borbe protiv samoviktimizacije” te da “ovakve komemorativne platforme odozdo, u svom regionalnom obliku, omogućuju politizaciju diskursa pravde kroz zahtjeve za komemoriranjem zločina počinjenih 1990-ih, umjesto kroz glorifikaciju zločinaca koji su ih počinili” (Fridman 2022, 185—86).

/ Zaključak

Ovaj rad istražio je povezanost između politika sjećanja i aktivizma mladih u lokalnom kontekstu Tuzle, bosanskohercegovačkog grada čija je povijest obilježena međuetničkom suradnjom tijekom i nakon rata 1990-ih. Pored sudjelovanja istraživačkog tima na komemoraciji na Kapiji 25. svibnja 2025. g., rad se temelji na intervjuima s devetoro lokalnih aktivista u dobi od 20 do 33 godine, s kojima smo razgovarale o njihovom političkom angažmanu, motivacijama i zapažanjima o zajednici. Istraživanje karakterizira interdisciplinarni pristup i oslanjanje na literaturu iz područja studija sjećanja, nacionalizma i aktivizma mladih.

Rezultati istraživanja pokazuju da su perspektive mladih u Tuzli uvelike antinacionalistički usmjerene, ne samo zato što se mladi aktivisti suprotstavljaju nacionalističkim narativima, nego i zato što se usredotočuju na druga pitanja od zajedničkog interesa, poput zaštite okoliša, rodne ravnopravnosti te promicanja vladavine prava i demokratskog upravljanja. Mladi aktivisti iz Tuzle istodobno su inspirirani i povezani s mladim aktivistima diljem regije. Oni svojim zajednicama i političkim liderima šalju jasnu poruku – “Mi ostajemo tu” – te na taj način dovode u pitanje i mijenjaju nacionalističke i antidemokratske prakse u zemlji.

61 Ispitanik 8, 24 godine, 18. lipnja 2025. g., online putem Zoom platforme.

- Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso.
- Armakolas, Ioannis. 2011. "The 'Paradox' of Tuzla City: Explaining Non-Nationalist Local Politics during the Bosnian War." *Europe-Asia Studies* 63 (2): 229—61.
- Arriaga, Felicia, i Sophia Rodriguez. 2021. "It's Like Where Do I Belong?': Latinx Undocumented Youth Activism, Identity, and Belonging in North Carolina." *Journal of Leadership, Equity, and Research* 7 (2): 1—23.
- Assan, Thalia Thereza. 2024. "Once You Bond...You Want to Create Social Change': Interpersonal Relationships in Youth Activism." *Children & Society* 38: 789—803.
- Bucur, Maria. 2009. *Heroes and Victims: Remembering War in Twentieth-Century Romania*. Indiana University Press.
- Conner, Jerusha, i Sonia M. Rosen. 2016. *Contemporary Youth Activism: Advancing Social Justice in the United States*. Praeger.
- David, Lea. 2020. *The Past Can't Heal Us: The Dangers of Mandating Memory in the Name of Human Rights*. Cambridge University Press.
- Esposito, Roberto. 2010. *Communitas: The Origin and Destiny of Community*. Translated by Timothy Campbell. Stanford University Press.
- Fridman, Orli. 2022. *Memory Activism and Digital Practices After Conflict*. Amsterdam University Press.
- Gellner, Ernest. 1983. *Nations and Nationalism*. Blackwell.
- Haas, Britt. 2018. *Fighting Authoritarianism: American Youth Activism in the 1930s*. Fordham University Press.
- Hirsch, Marianne. 2012. *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust*. Columbia University Press.
- Hobsbawm, Eric, Terence Ranger, ur. 1983. *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press.
- Jović, Dejan. 2009. *Yugoslavia: A State That Withered Away*. Purdue University Press.
- Kirshner, Ben. 2015. *Youth Activism in an Era of Education Inequality*. New York University Press.
- Kostovicova, Denisa. 2023. *Reconciliation by Stealth: How People Talk About War Crimes*. Cornell University Press.
- Lampe, John R. 1996. *Yugoslavia as a History: Twice There Was a Country*. Cambridge University Press.
- Mannergren, Johanna, Annika Björkdahl, Susanne Buckley-Zistel, Stefanie Kappler, i Timothy Williams. 2024. *Peace and the Politics of Memory*. Manchester University Press.
- Milojević, Ivana, i Nataša Pantić. 2025. "Contesting Authoritarianism: The Role of Youth-Led Movement in Shaping Futures in Serbia." *Journal of Future Studies*. <https://www.pure.ed.ac.uk/ws/portalfiles/portal/543712734/MilojevicPanticNJFSContestingAuthoritarianism.pdf>.

Otmačić, Valentina. 2025. *Resisting Inter-Ethnic Violence: Community Approaches to Conflict Transformation in Croatia and Bosnia-Herzegovina*. Routledge.

Ozgul, Billur Aslan. 2020. *Leading Protests in the Digital Age: Youth Activism in Egypt and Syria*. Palgrave Macmillan.

Paschou, Maria, i Lía Durán Mogollón. 2024. "A Comparative Analysis of the Motivations of Youth Political Participation across Different Types of Activism." *Government and Opposition* 59: 675—95.

Stanojević, Dragan, Jelisaveta Vukelić, i Aleksandar Tomašević. 2023. "Political Participation of Young People in Serbia:

Activities, Values, and Capability." U: *Young People Shaping Democratic Politics: Interrogating Inclusion, Mobilising Education*, uredili: Ian Rivers i C. Laura Lovin. Palgrave Macmillan.

Subotić, Jelena. 2009. *Hijacked Justice: Dealing with the Past in the Balkans*. Cornell University Press.

Wollentz, Gustav, Marko Barišić, i Nourah Sammar. 2019. "Youth Activism and Dignity in Post-War Mostar – Envisioning a Shared Future through Heritage." *Space and Polity* 23 (2): 197—215.

**MILA DRAGOJEVIĆ
VALENTINA OTMAČIĆ
"We're staying here": youth, anti-nationalism
and memory in Tuzla**

Through the prism of youth activism in Tuzla, a Bosnian city notable for its continued coexistence of Bosniaks, Croats, and Serbs during and after the 1992 — 1995 war, the authors ask the following questions: What are the main characteristics of local memory politics in Tuzla? How do they differ from the dominant memory politics in Bosnia and Herzegovina? What are the key perspectives of young people in Tuzla — those born after the war, and especially young activists — on the war past and the ways in which different actors of memory integrate that past into their present and future? Based on interviews with nine young activists and participant observation of the commemoration of the 30th anniversary of the Kapija massacre, the authors conclude that the perspectives of young people in Tuzla are not only anti-nationalist, but also include local and regional connections with young activists of other nationa-

lities. The focus is on common pressing issues, such as the rule of law, democratic governance, gender equality, and environmental protection.

KEYWORDS: *youth activism, politics of memory, civil society, Bosnia and Herzegovina, Tuzla.*